

گسترش مصونیت متناسب با مصونیت مذکور در رقم چهارم / مصونیت مدنی / قاعده احسان / ضمان مرپی

با کشیده شدن بحث مصونیت به نفي مسئولیت مدنی و ضمان، بای نسبتا واسع از جهت مصداق و تطبیق - هر چند غیر واسع از جهت عنوان عام و کلی - مطرح می شود.

عدم مسئولیت حاکم شرع غیر مقصر در فرایند و برابند اصدار حکم،^۱ عدم ضمان مرپی طفل در آسیب احيانی بر او، مصونیت غریق نجات و ... هرچند گاه خالی از مخالفت و حرف و حدیث نیست از تعیینات عنوان بحث است.

به قصد تمرین بیشتر، اشاره به برخی موارد در مجال حاضر مناسب می نماید. توجه کنید:

• آیا قاعده مصونیت، احسان و عدم ضمان، نسبت به عملی که ذاتا احسان است، ولی حالتی بر آن عارض شده که آن را از احسان خارج کرده و به غیر احسان مبدل کرده است، جاری است؟ مثلا:

هر گاه بر ضرب معلم و مرپی - که به قصد تعلیم و تربیت کودک انجام پذیرفته است - فسادى مترتب شود یا تلفی صورت پذیرد، آیا مرپی و معلم ضامن هستند؟

در این مورد - حداقل - سه نظریه وجود دارد:

الف - نظریه مصونیت از مطالبه و عدم ضمان با استناد به قاعده احسان

ب - نظریه عدم ضمان در مثل صدمه ای که معلم و مرپی بر طفل وارد می سازد و ضمان در مثل صدمه ای که زوج بر زوجه خویش وارد می سازد. مستند حکم اول، قاعده احسان و مستند حکم دوم، این است که زوج، هر چند به قصد تادیب زوجه صدمه ای بر وی وارد سازد، ولی در واقع این حرکت به قصد غیر خواهی نبوده است، بلکه برای نفع خویش اقدام به این عمل کرده است؛ بنابراین، ضامن صدمه ای است که بر زوجه وارد ساخته است.

ج - نظریه مصونیت و عدم ضمان، در فرضی که اقدام فاعل متعارف بوده، ولی به طور غیر منتظره باعث آسیب شده است و ضمان در غیر این فرض است. اندیشه اخیر، به مشهور فقیهان از امامیه و غیر امامیه نسبت داده شده است. حتی صاحب جواهر تعبیر برخی فقیهان را که دال بر ضمان در همه فرض هاست، به نظریه سوم برگردانده است.^۲

۱ . به توضیح مصونیت به قید «در فرایند و برابند» توجه شود.

۲ . منابع را در مقاله «قرآن کریم و قاعده احسان»، چاپ شده در فصلنامه «فقه و حقوق»، شماره ۱۷، تابستان ۱۳۸۷، ص ۳۰ ملاحظه نمایید.

آن چه در این باره صحیح به نظر می رسد، اندیشه ضمان در مفروض سوال است. مفروض سوال این است که عارضی باعث شده تا فعلی که فی نفسه احسان بود، وصف احسان خود را از دست بدهد و به ضد احسان تبدیل شود.

واضح است که در این انگاره وجهی برای تمسک به قاعده احسان نخواهد بود.

آری هر گاه در کنار احسان، پدیده ای به وجود آید که ربطی به عمل احسان نداشته باشد و فعل نیک را از حالت اولیه اش خارج نسازد، نباید در عدم ضمان تردید کرد. به نظر نمی رسد تا این حد که ما بیان کردیم، مخالفتی از فقیهان به ظهور برسد و اندیشه هایی هم که نقل شد، در فرض خروج فعل از احسان به غیر آن نیست.

ضمان بهره مند از احسان

- آیا بهره مند از احسان، ضامن و جوهی است که عامل احسان به نفع وی مصرف میکند؟

ماده ۳۰۶ قانون مدنی ج. ۱. ایران مقرر می دارد:

اگر کسی اموال غایب یا محجور و امثال آن ها را بدون اجازه مالک یا کسی که حق اجازه دارد، اداره کند، باید حساب زمان تصدی خود را بدهد.

در صورتی که تحصیل اجازه در موقع مقدور بوده یا تاخیر در دخالت موجب ضرر نبوده است، حق مطالبه مخارج نخواهد داشت، ولی اگر عدم دخالت یا تاخیر در دخالت موجب ضرر صاحب مال باشد، دخالت کننده مستحق اخذ مخارجی خواهد بود که برای اداره کردن لازم بوده است.

برخی از فقیهان و حقوقدانان^۳ وجه ضمان بهره مند از احسان را قاعده احسان دانسته اند.

بر اساس باور مشهور فقیهان در ارتباط با قاعده احسان باید گفت:

هر چند انگاره ضمان بهره مند از احسان، انگاره قابل دفاعی است، ولی استناد آن به قاعده احسان در نگاه اول، ناصحیح است. نقشی که قاعده احسان در باور مشهور دارد، رفع ضمان است نه اثبات آن. بنابراین، در فرض پیشگفته، باید ضمان را به دلیل دیگری مستند کرد و گفت:

وقتی شارع مقدس امر به صرف مخارج به نفع غیر می کند، ظهور عرفی آن، ضمان بهره مند از این صرف مخارج است و عدم ضمان، بیان زائد می خواهد؛ بیانی که به حسب فرض از سوی شارع به منصفه ظهور نرسیده است. البته این نظر صرفاً در وقت امر شارع است.

البته به اعتقاد ما، قاعده احسان را مثبت ضمان نیز می توان دانست! با این توضیح که وقتی قرآن کریم، سنت و یا عقل، راه هر گونه حرج، زحمت، ضرر و مسئولیت را از محسن سلب کرده است، به طور طبیعی اگر در جایی محسن به نفع محسن الیه، از اموال خود یا دیگران خرج کند، باید محسن الیه این خسارت را جبران کند و الا برای محسن زحمت و ضرر است، در حالی که به حکم قاعده احسان، فاعل احسان نباید در مسیر خیر خواهی و غیر خواهی متحمل ضرر شود و این چیزی جز اثبات ضمان به قاعده احسان نیست.

- آن چه بیان شد، ضمان بهره مند از احسان در مقابل عامل احسان بود. فرض دیگری که وجود دارد، ضمان بهره مند از احسان در مقابل خسارتهایی است که توسط عامل احسان بر شخص ثالث وارد می شود. به

عنوان مثال : هر گاه شخصی ناچار باشد برای نجات جان یک انسان ، دیوار همسایه را خراب کند، آیا بهره‌مند از احسان ضامن خسارت مزبور است یا شخص محسن باید خسارت مزبور را بپردازد؟